

La figura literària del clergue en la poesia de Ramon de Cornet*

Marina Navàs Farré

Les complexes relacions entre el món religiós i el seglar a l'Edat Mitjana que apunta Anna Castellano a l'inici d'aquest dossier tenen evidents reflexos en la literatura contemporània. Les aliances i lluites pel poder entre –i dins– aquests dos grups, la necessitat dels laics de rebre una educació, la missió dels religiosos de propiciar la salvació de la humanitat, tot són preocupacions manifestes dels autors de l'època. Amb el segle XIII, l'aparició dels ordes mendicants propicia una relació encara més estreta entre llecs i religiosos, de vegades en termes de cooperació, d'altres amb algunes tensions. Els ressos de tot això en la literatura vernacle contemporània sovint es converteixen en un joc literari, però presenten tanmateix un quadre molt interessant, que revela les contradiccions, les actituds ambivalents i les tensions subjacents en aquesta intrincada xarxa de relacions.

Ens centrarem sobretot en un àmbit en què, si aquests dos móns estiguessin tan aïllats com de vegades s'ha volgut, *a priori* no esperaríem una gran presència de clergues o d'influència clerical. En canvi, en una cultura literària d'arrel laica, en vernacle i profundament associada amb la noblesa, com la dels trobadors, un nombre considerable dels poetes coneguts pertanyen al clergat: hi trobem monjos, clergues, frares i, en un sentit més ampli, a aquests hi hem d'afegir els homes de

lletres, que a l'època són majoritàriament producte d'una educació clerical. Una formació com la que havia de rebre Uc de Sant Circ, autor d'un bon gruix de *vidas* dels trobadors, tal com narra a la seva pròpia *vida*:

Aquest N'Ucs si ac gran ren de fraires maiors de si. E volgron far clerc, e manderon lo a scola a Monpessier. E qand il cuideron q'el apreses letras et el apres chanssons e vers e sirventes e tensons e coblas, e-ls faitz dels valens homes e-ls ditz que eron adoncs ni que eron estat davan et ab aquest saber el s'enioglaric. E-l coms de Rodes e-l vescoms de Torena lo leveron mout a la ioglaria, ab los vers et ab las coblas et ab las tensons que ill feron ab lui. (Damiano 2005)

[Aquest Uc tingué molts germans més grans que ell. I el volgueren fer clergue i l'enviaren a l'escola de Montpeller. I mentre es pensaven que aprenia lletres, ell aprengué cançons, versos, sirventesos, tençons i cobles, i les proeses i els dits dels homes valents que hi havia llavors i dels que ho havien estat, i amb aquest saber ell s'ajoglarí. I el comte de Rodés i el vescomte de Turena l'exalçaren molt en la joglaria, amb els versos i amb les cobles i tençons que ells feien amb ell.]

No tota la poesia que cultiven aquests clergues trobadors es limita a la cançó d'amor profà o les peces de caràcter satíric. Veuen també aquesta lírica en vulgar de moda com una eina molt útil per instruir els laics. Com a professionals de les lletres que són, els pertoca el rol de mestre i entre el seu repertori poètic podem trobar moltes peces de caràcter instructiu i didàctic, a través de les quals difonen la moral i el saber. Hi podem trobar també, però, burles contra el clergat i crítiques en to molt més punyent, sen-

* Aquest treball forma part del projecte de recerca FFI2008-05556-C03-01/FILO i CODITECAM II, finançat pel MCEl, i desenvolupat a l'ILCC de la Univ. de Girona. Té el suport del Comissionat per a Universitats i Recerca del DIUE de la Generalitat de Catalunya i del Fons Social Europeu. Voldria agrair a Miriam Cabré i Sadurní Martí l'ajuda prestada en tot moment.

Les «vidas» dels trobadors

Les vidas són petits textos en prosa, transmesos en alguns cançoners, que donen pautes de lectura de la lírica en clau biogràfica, com feien els *accessus ad auctores* (les introduccions escolars als autors clàssics). Aquestes biografies, juntament amb les *razos* (glosses que reconstrueixen les circumstàncies de composició d'un poema concret), representen els primers comentaris de l'obra dels trobadors. En alguns casos el resultat és una narració reeixida, que serà un dels models de la narrativa breu romànica —algunes *vidas* o *razos* acaben incorporades al *Decameron* o al *Novellino*. Convé recordar, però, que no tenen la intenció de fornir dades històriques acurades (i de vegades contenen força inexactituds) sinó que persegueixen un propòsit didàctic: contribuir a la interpretació de la lírica, d'una manera que emula l'autoritat de la literatura llatina.

se una intenció purament humorística. En aquest sentit, en determinats moments de conflicte polític entorn de la croada contra els albigesos, al tombant del segle XIII, i en anys posteriors, la lírica antifrancesa i la sàtira anticlerical estan estretament relacionades. És el cas de nombroses peces de Peire Cardenal o del famós sirventès de Guilhem Figueira («D'un sirventes far en est son que m'agenssa» PC 217,2).

Malgrat l'estímul de circumstàncies concretes, la poesia anticlerical dels trobadors és hereva d'una llarga tradició d'arrel mediollatina, i és també producte d'una època en què l'accés progressiu dels laics al món de la cultura i l'escriptura en llengua vernacla augmenta el ressò d'aquesta literatura satírica o anticlerical, que arriba a un públic més ampli i que diversifica la gamma de motius i de personatges retratats. La rivalitat entre la cultura clerical, que va perdent el monopoli intel·lectual, i el món laic s'accentua i així ho reflecteix la literatura: és a partir dels segles XII i XIII que proliferen, per exemple, els *fabliaux*, breus historietes còmiques on els clergues són blanc de crítiques i burles diverses, o els cèlebres debats entre clergue i cavaller, on es disputa quin dels dos és més bon amant. A monjos i capellans aviat

s'hi sumen, des de l'aparició dels ordes mendicants, les representacions satíriques dels frares, acusats també de tota mena de llicències i vicis.

*Ai! fals clergue, messongier, traïdor
perjur, laïro, putanier, descrezen!
Tant faitz de mals cascun jorn a prezen
que tot lo mon avetz mes en error.
(PC 82,12; vv. 21–3; Routledge 2000: 49–50)*

[Ai! Clergues falsos, mentiders, traïdors, perjurs, lladres, putaners, descreguts! Cometeu cada dia tants pecats que heu empès tot el món a l'error.]

*Entre·ls clergues non trop de partimen:
tot son d'un sen, d'un cor e d'un albir,
e servon Dieu aitan honestamen
nuill'otra res non lur pot abellir!
Ni es nuills hom que mal en puesca dire,
mas sel que·i es, si doncx non vol mentir;
que·l cavalcar e·l manjar e·l dormir
e·l juec d'amor tenon a gran martire.
(PC 335,60; vv. 25–32; Lavaud 1957: 510–2)*

[Entre els clergues no hi trobo distinció: tots són d'una intenció, d'una voluntat i d'una opinió, i serveixen Déu tan honestament que no hi ha res que els plagui més! No hi ha ningú que en pugui dir mal, sinó aquell que n'és, a no ser que vulgui mentir; perquè el cavalcar, el menjar i el dormir i el joc d'amor tenen per gran martiri.]

La idea continguda en aquestes dues cobles no és gaire diferent. La primera denúncia, de Bertran Carbonel, s'adiu perfectament amb el lítote de la segona, de Peire Cardenal, que il·lustra clarament la inversió dels valors encarnats per la figura del clergue en la literatura: uns valors i uns contravalors que configuren la representació, positiva o negativa, edificant, crítica o satírica del clergue a la lírica medieval.

Entre aquestes representacions, trobem com a personatge assidu el del clergue enamorat que compon lírica profana, és a dir que assumeix plenament el paper de trobador. La contradicció entre l'ideal de celibat i la requesta amorosa central a la cançó trobadoresca és ben evident, i esdevé objecte de reflexió, de debat i, sovint, de crítica. Els retrets als clergues trobadors es converteixen

en tema literari, com indica el monjo Jofre de Foixà (PC 304,3; vv. 9–12; Li Gotti 1952: 61–3):

*Per tal semblan suy yeu de falhizos
repres, quar fas enamoratz chantars,
quays que no-s tanh selhuy chans ni trobars
cuy ten detreg vera religios.*

[Per la mateixa raó, jo sóc reprès d'haver errat perquè faig cançons enamorades, com si no fossin adequats el cant i el trobar a qui se sotmet a la verdadera religió.]

El recull conegut com a Cançoneret de Ripoll (Arxiu de la Corona d'Aragó, fons Ripoll, ms. 129)¹ conté un cicle que debat sobre aquest tema, en boca d'un frare i un llec, de la legitimitat de l'amor profà per als frares. El punt de partida de la disputa és una dansa amorosa del frare, que desencadena la reprovació del seu amic. També en aquest intercanvi el lligam entre amor i poesia és ben evident: el llec retreu al frare la poca habilitat poètica per reblar la seva crítica, tot subratllant, doncs, que l'amor mundà i el conreu poètic van del bracet (II, vv. 18–24):

*En frayre, donchs, hajats cura
del aymar Deu, car ll es,
sobres tots, joy ses mesura;
lexats a nos tals afes,
qu'em en mundanal doctrina,
e pensats en l'onimen
qu'en crots pres Deus ses falçia*

[Frare, així doncs, tingueu cura d'estimar Déu, perquè Ell és per damunt de tot joia sense mesura; deixeu tals afers per a nosaltres, que som en la doctrina mundanal, i penseu en l'ofensa que sense falsedat va sofrir Déu en la creu.]

El frare acusa el seu amic de malinterpretar la qüestió i al·lega que l'amor l'apropa a Déu (III, vv. 18–24):

*[Aym]ar Deus ses creatura
no-s pot far, ans es repres,*

Miniatura del *Roman de la Rose*, on el poeta clergue ingressa al jardí de l'amor (València, Biblioteca Universitària, ms. 387).

*car Crist ha fayta junctura
de si, [q]u'en la Verge-s mes;
per que s'es fayta vesina
l'amor d'El ab de la gen;
l'us sens [a]ls con l'aymaria?*

[Estimar Déu sense criatura no es pot fer, ans és blasmat, car Crist ha fet l'unió en ell mateix, car es va encarnar en la Verge; per això l'amor d'Ell i el de la gent han esdevingut veïns, ¿Com podria jo estimar l'un sense res d'altre?]

l torna encara a respondre l'atac del llec amb una cobla d'esquema mètric nou i amb rimes cares, on descriu la puresa del seu amor per la dama, i rebat implícitament la seva poca traça com a trobador (IV, vv. 21–4):

*En xantan vos dich e-us tromp,
bels aymis, qu'eu am con detg,
cint d'amor bel, no pas letg;
eras dyats si n'e colpa*

[Cantant us dic i us trompetejo, bon amic, que jo estimo com cal, cenyit d'amor bell i no pas lleig; ara digueu si en tinc culpa.]

Finalment, replica el llec en una cobla on insisteix que, per molt que el frare vulgui disfressar el seu desig, és culpable (V, vv. 21–4):

*En frayre, vas Deus ets somp
e no-us sove del retretg*

1. Reprodueixo l'edició i traducció de Badia (1983).

*que us faran lay un prop letg
no y val ni fors'os ni polpa*

[Frare, sou mancat envers Déu i no us recordeu del retret que us faran allí on prop de la llei no hi val ni hi força l'os ni la polpa.]

Un cas més extrem –i, val a dir, anecdòtic– és la prohibició per part de les autoritats eclesiàstiques que trobem a la *vida* de Gui d'Ussel, un trobador que hem de situar a cavall entre els segles XII i XIII (Marangon 2007):²

*En Gui si era canorgues de Briude e de Monferran,
e si entendet longa saison en Na Margarita d'Albuison
et en la comtessa de Montferan, don fetz maintas
bonas cansos. Mas lo legatz del papa li fetz jurar que
mais non fezes cansos. E per lui lisset lo trobar e'l
cantar.*

[En Gui era canonge de Briuda i de Montferrant, i durant molt de temps va estar enamorat de Margarida d'Albussó i de la comtessa de Montferrant, per les quals féu moltes bones cançons. Però el legat del papa li va fer jurar que mai més no compondria cançons. I per ell deixà la composició i el cant.]

Un altre vessant en la figura paròdica dels clergues, sobretot dels frares, els assimila a l'arquétipus del joglar, antítesi de la vida virtuosa ideal del clergat. Comparteixen una vida errant, una subsistència basada en la mendicitat i un ús públic de la paraula, sigui per predicar o per difondre el repertori líric o narratiu; a ulls dels seus detractors, comparteixen quasi tots els mateixos vicis i pecats: la luxúria, la inclinació al vi, al joc i a la taverna, la mentida. És una imatge que beu de la tradició mediolatina, sovint de mitjans eclesiàstics, que sempre han conreat poesia i no sempre de caràcter devot, precisament. Els clergues aprofitaven la cultura adquirida durant la forma-

Caplletra del trobador Gui d'Ussel (*Cançoner I*, París, Biblioteca Nacional, ms. fr. 854).

ció eclesiàstica per crear un contratext, és a dir, per satiritzar-la. És el cas, per exemple, de la lírica goliardesca (*Carmina Burana* o, a casa nostra, els *Carmina Rhipullenses*), composta per intel·lectuals que ocupaven alts càrrecs en el si del clergat, la universitat o la cort reial, com Gualter de Châtillon, arquebisbe de Reims i cortesà d'Enric II Plantagenêt. En l'obra d'alguns trobadors trobem peces de regust goliardesc, com veurem més endavant, i no és casualitat que la gran majoria dels seus autors fossin clergues.

Per exemplificar el paper del clergue en la lírica trobadoresca analitzarem el cas de Ramon de Cornet, ja que en la seva obra es presenta sota diverses de les imatges que hem esmentat. Cornet és un dels poetes que millor pot il·lustrar la continuïtat de la tradició trobadoresca més enllà del segle XIII, és a dir de figures com ara Guiraut Riquier o Cerverí de Girona, els anomenats últims grans trobadors, amb la generació següent, de la qual Cornet és un dels màxims representants. Com els altres poetes d'aquesta generació, sovint ha estat menystingut per la crítica posterior, a l'ombra del consistori del Gai Saber de Tolosa de Llenguadoc, institució que uns anys més tard arrelaria també a la Corona d'Aragó, i tinguts per poetes mediocres i sobretot monocroms. No obstant aquestes valoracions, l'exposició de les diverses cares que ens mostra Ramon de Cornet ens ajudarà a il·lustrar la gran varietat de la

2. Aquesta dada no s'ha pogut verificar històricament. Les *vidas* són biografies però també són literatura, i, per tant, poden elaborar les dades biogràfiques en forma de ficció. Tanmateix en aquest cas ens interessa menys la veracitat històrica que la versemblança que aquesta narració atorga al control i sobretot la coerció que podia exercir l'alt clergat.

seva obra i el lligam estret amb la tradició anterior, ben lluny d'un trencament o d'una submissió a la suposada censura del consistori. Els precedents trobadorescos i l'herència goliardesca ens ajuden, doncs, a entendre millor la seva obra i a reconsiderar la seva figura en el context de la lírica de la primera meitat del Tres-cents.

Ramon de Cornet

Ramon de Cornet és el poeta de la primera meitat del XIV amb més obra conservada i que ha gaudit d'una difusió més àmplia a l'àrea occitano-catalana: 51 peces, 20 de les quals transmeses per manuscrits catalans, 18 al cançoner català *S^e*, una a *V^eA^e* i una altra al ms. 239 de la Biblioteca de Catalunya. El seu corpus, tot i que ens ha pervingut molt malmès (d'un gran nombre de peces només en conservem fragments), destaca per la varietat de gèneres i l'eclecticisme, que han desconcertat els estudiosos. Algunes peces, i sobretot la construcció literària que el poeta ha forjat d'ell mateix, han contribuït a donar una imatge d'autor singular, gairebé estrofolari i ple de contradiccions. Però si l'anàlitzem en el marc de la tradició literària medieval, i no només en el context consistorial de la poètica de certamen, veurem que Cornet no és un personatge tan inexplicable ni excèntric, més aviat el contrari: el seu testimoni, juntament amb els seus companys generacionals Joan de Castelnou, Peire de Ladils o el capellà de Bolquera, ha de servir de pedra de toc a l'hora de bastir la tradició poètica que enllaça la lírica trobadoresca amb la poesia premarquiana del Quatre-cents a la Corona d'Aragó i amb l'escola dels Grans Retòrics a la França del segle XV.

Malauradament no conservem documentació de Ramon de Cornet (...1324–1341...).³ Les escadusseres dades biogràfiques s'han deduït a par-

3. A l'arxiu municipal de Saint-Antonin hem localitzat alguns documents que citen alguns Cornet, entre ells Ramon, però sempre hi són esmentats de retruc o com a testimoni i, de moment, no ens aporten dades significatives per a la reconstrucció de la seva biografia. Em permeto de remetre a la meua tesi doctoral, *El cançoner Registre de Cornet i el poeta Ramon de Cornet*, en curs l'ILCC de la Universitat de Girona.

Caplletra de Folquet de Marsella amb l'hàbit de bisbe (Cançoner I, París, Biblioteca Nacional, ms. fr. 854).

De l'insigne trobador Folquet de Marsella, més endavant el bisbe Folc de Tolosa (molt actiu durant la croada contra els albigesos), no en coneixem cap cançó composta després d'iniciar la carrera eclesiàstica. Sembla ser, doncs, que abandonà definitivament l'activitat poètica en aquest període, ja que l'inquisidor dominic Esteve de Borbó el considera un exemple paradigmàtic de conversió. El bisbe Folc va ser precisament un dels protagonistes del concili Laterà IV (convocat pel papa Innocenci III, el 1215–16, per discutir les mesures contra els heretges càtars i valdesos) i gran defensor de Simó de Montfort. En aquest mateix concili, es va prohibir a clergues i monges que tinguessin tractes amb trobadors i joglars, definits com a gent viciosa i llibertina. Per una banda, la cultura eclesiàstica oficial veia amb recel, i fins i tot condemnava, aquest tipus de poesia. Per l'altra, una part de l'Església –alguns en diuen subcultures del clergat– no només l'acceptava sinó que participava activament d'aquesta cultura emergent, cortesana i en vernacle.

tir de la seva obra, de la dels seus contertulians poètics i de les rúbriques; així doncs, es basen en interpretacions dels versos. L'aurèola misteriosa que ha encerclat la seva figura s'ha vist, sens dubte, accentuada per la manca d'una biografia fiable. Les referències que ens proporciona el seu corpus poètic s'han acceptat com a bones. Ara bé, no totes tenen la mateixa validesa i s'ha

de valorar críticament la naturalesa de la font i el context en què apareix. Ens referim, sobretot, a les dades extretes dels partiments i de les tençons, que en algunes ocasions, com veurem més endavant, s'han pres al peu de la lletra, sense tenir en compte les particularitats que comporta

Capitell de la Sala Capitular de l'abadia de Pontaut, on Ramon de Cornet hi ingressà com a monjo abans de 1335, reconstruïda a Mesnil-le-Roi i transportada al Metropolitan Museum of Art de Nova York.

el mateix gènere, com la tendència a la hipèrbole, la mofa, l'insult jocós o el tòpic.⁴

Si abandonem els prejudicis i les descontextualitzacions, les dades biogràfiques més sòlides que podem extreure dels versos indiquen que va néixer a Sant Antoní de Roergue (l'actual Saint-Antonin-Noble-Val, al departament del Tarn-et-Garonne). Segons ens informa el mateix poeta als primers versos del *Doctrinal de trobar*, un tractat retoricogramatical adreçat a l'infant Pere de Ribagorça (fill de Jaume II i oncle de Pere el Cerimoniós), el setembre de 1324 ja era capellà. D'una altra peça en podem desprendre que abans de ser ordenat capellà fou frare

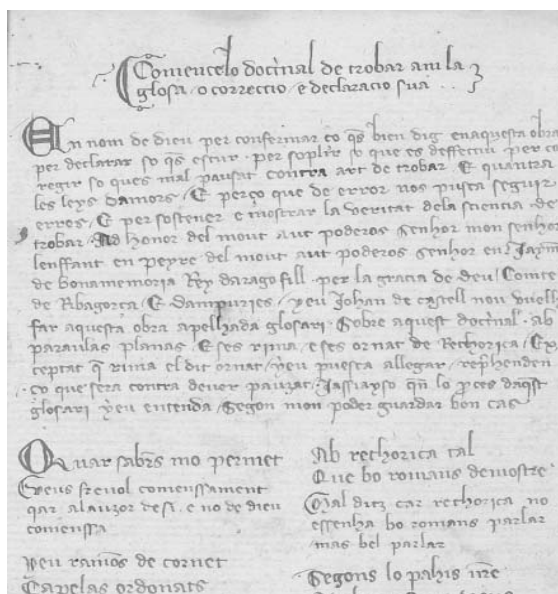
franciscà, però per no gaire temps. Cornet als seus poemes sempre fa referència al seu passat franciscà com una mala experiència: això en justificaria una estada tan curta, concretament de 8 mesos i 9 dies. L'any 1333 fou guardonat amb la violeta d'or al certamen de la Gaia Ciència de Tolosa pel poema marià «Cors mot gentils fons e grans mars d'apteza», una cançó que és al mateix temps un calendari lunar. Finalment, abans de 1335 va ingressar a l'abadia cistercenca de Pontaut, a la diòcesi d'Aire (a l'actual departament de Landes), on segurament morí.

L'autoretrat del mestre savi

Segons el tipus de composició, Ramon de Cornet es descriu de manera totalment oposada, cosa que, a primera vista, podria semblar paradoxal i que ha contribuït a la imatge contradictòria i fins i tot estrofolària a què fèiem referència. En la majoria de peces, sobretot les morals i doctrinals, es presenta a si mateix com un mestre, mentre que a les peces satíriques, en canvi, apareix com un clergue de moral distreta. Analtzarem tot seguit les diverses facetes d'aquesta presentació de Cornet, per veure quins referents tenen i com encaixen al conjunt de la seva obra.

En diverses ocasions Cornet esmenta el seu nom a l'interior de les seves obres. *L'autonominatio* no només serveix per signar les obres, sinó que és una estratègia recurrent en aquells trobadors que pretenen assolir la categoria d'autoritat, especialment els que es presenten com a moralistes, per exemple Marcabré, Guiraut Riquier o Cerverí. Quan aquests poetes componen poesia satírica, la menció del nom pot donar lloc a jocs de paraules, que juguen també amb la presentació de l'autor, com en el cas de Rutebeuf, però en d'altres el nom serveix a més per distingir diverses maneres de presentar-se, en composicions de gèneres i registres diversos. És així com Cornet juga amb les dues maneres diverses de presentar-se: d'una banda *Ramon de Cornet* és la signatura de la seva vessant com a mestre de moral, de l'altra, *capellà de Roergue* és la màscara que utilitza per identifica-se com a personatge satíric.

4. Olivella (2002) ja advertia la necessitat de relativitzar l'exactitud d'aquestes dades biogràfiques.

Inici de la glosa de Joan de Castellnou al *Doctrinal de trobar* de Ramon de Cornet (Biblioteca de Catalunya, ms. 239).

Potser els versos on Cornet es presenta de manera més oberta i inequívoca com a *clericus sapiens* són a l'exordi del *Doctrinal de trobar*, un tractat que sembla obra de juvenesa, on l'expressió explícita del seu saber seguida del seu nom el legitima com autor d'una obra doctrinal (vv. 1–9):⁵

*Car sabers m'ho permet,
yeu Ramons de Cornet,
capelas ordonats,
de Sanch Antoni nats,
faray un doctrinal
ab rethorica tal
que bo romans demostre,
segons lo pahis nostre
e dels nostres veïns.*

[Com que el meu saber m'ho permet, jo, Ramon de Cornet, capellà ordenat, nat a Sant Antoni, faré un doctrinal amb retòrica tal que ensenyi correctament el vernacle, segons el nostre país i el dels nostres veïns.]

5. La manca de *captatio benevolentiae* en aquest exordi també va ser objecte de crítica al *Glosari* que Joan de Castellnou va fer del *Doctrinal*: «Veus frevol comensamen, qar a lauzor de si e no de Dieu comenssa» (Noulet & Chabaneau 1888: 216).

A l'epístola dirigida a un cavaller que no hem pogut identificar, a causa de l'estat fragmentari de la peça («Al noble cavalier», z 558, d i f), també es presenta com una autoritat en trobar. Aquesta vegada segueix els tòpics de modèstia d'una *captatio benevolentiae*, abans de formular el seu saber en forma d'una breu gramàtica en vers: «Del meu petit saber / vuell un pau demostrar» (vv. 84–5). Després d'excusar-se per la brevetat del petit tractat, Cornet afegeix que qui segueixi els seus consells podrà saber trobar una mica, ja que els seus coneixements vénen avalats per l'ensenyança rebuda al Consistori de Tolosa (vv. 68–84):

*Qui vol far bos dictatz
deu saber so qu'ieu dic
e del saber antic
lo cors e la maniera,
qu'ieu no püesc ges a tiera
dire tot lo saber
de trobar nil dever
que tanh a bo romans,
mas ben saubra ·ii· tans
ecenhar, sim legues,
don fau a Dieu merses
ez als bos trobadors
de Toloza, senhors
del noble consistori,
on yeu soen demori
pel dig saber aprendre
quem fay ma Roza prendre*

[Qui vol fer bells escrits ha de saber això que dic i l'essència i la manera del saber antic, perquè jo no puc explicar de dalt a baix tot el saber de trobar ni les regles per a una bona composició, però, si em llegeix, ja sabrà mostrar-ne una mica, per la qual cosa dono gràcies a Déu i als bons trobadors de Tolosa, senyors del noble consistori, on sovint sojorno per aprendre aquest saber que em fa obtenir la meua Rosa.]

El senhal de Cornet

La Rosa és el *senhal* que Ramon de Cornet empra sempre, tant si es dirigeix a la Mare de Déu com a una dama de la noblesa. Com és ben sabut, aquesta flor és un dels símbols marians més recurrents, cosa que emfasitza la volguda ambigüitat en la tria del *senhal*.

I és que el saber de trobar ennobleix l'individu (ja ho deien els trobadors), com Cornet anuncia al sirventès «Dels soptils trobadors» (z 558,14), que va inserir al *Doctrinal de trobar* «per entenemen dels trobadors honrar», és a dir com a lloança als trobadors, i que encapçala el seu cançoner. Encara que alguns critiquen el conreu poètic com una activitat denigrant, sobretot per a un clergue, Cornet al·lega que, ben al contrari, el fet de compondre l'empeny cap al reconeixement (vv. 61–5):

*Qar yeu ne vali may
es anc non valgui menhs,
enans me·n soy espen[h]s
vas grans pretz e quen hay
de grans senhors paria.*

[Ja que jo valc més, i mai no he valgut menys, sinó que sóc empès vers gran mèrit i m'equipara amb els grans senyors.]

Tot aquest saber adquirit li atorga l'autoritat per glossar un vers de Bernat de Panassac, senyor de Roda i un dels set trobadors fundadors del Consistori de Tolosa, per esclarir-ne tot allò que és ambigu (z 558,h). Cornet vol demostrar que el vers fa referència a la Mare de Déu, tot i que la mestria de Panassac –d'acord amb els gustos de l'època– pugui fer semblar al lector que es tracta d'un amor profà. Així doncs, Cornet en fa una interpretació al·legòrica i moral per evitar els possibles equívocs i per fer entenedors passatges de lectura obscura. La tasca exegetica de l'obra d'un autor de prestigi, com era de segur Panassac aleshores, i la finalitat didàctica presenten el glossador com un bon coneixedor i mestre de la matèria de trobar, d'una banda, i en matèria moral, de l'altra (vv. 12–5):

*E, segon mon semlan,
yeu, Ramons de Cornet,
car trobi lo vers net,
vuelh l'un pauc declarar.*

[I, segons el meu parer, jo, Ramon de Cornet, atès que trobo el vers pur, el vull explicar una mica.]

La glossa de Cornet compta només amb un precedent conegut en la literatura trobadoresca: l'*Exposition* de Guiraut Riquier a la cançó «Celeis cui am de cor e de saber» de Guiraut de Calanson.⁶ Ignorem si Cornet coneixia l'obra en qüestió, però en tot cas el seu comentari entronca amb la tradició de poesia didàctica i religiosa amb profit moral de la cort d'Enric II de Rodés, que continuarà proliferant al llarg del segle XIV.⁷ Tot plegat s'ha d'entendre en un context més ampli de tradició escolàstica i ambient universitari, en el qual també cal inscriure la redacció de les *Leys d'Amors* i la cerimònia de celebració del concurs del consistori de Tolosa (que més endavant s'anomenarà Jocs Florals).⁸

I de la faceta exegetica passem al rol d'educador. Al vers *Gardacors de mal*, una mena de manual de conducta adreçat al seu «cars filhs», Cornet es presenta com un pare que transmet ensenyaments al seu fill. El fet de crear una obra identificable amb la literatura sapiencial –com ho és el recurs de dirigir-se al fill, per exemple– confereix a l'autor la potestat necessària per assumir el paper de savi. Ja al primer vers, Ramon dona fe que els consells que serviran per adoctrinar el seu fill (o lector) són bons: «Lo mieus cars filhs, ·i· noble gardacors / te vuelh yeu far, d'argen, d'aur e de seda». El *gardacors* 'guardià del cos' és una vestidura o armadura que cobreix, com una túnica, el vestit i que pot ser ricament decorat. L'ús que en fa Cornet és metafòric, designant la salvaguarda de l'ànima, és a dir, totes aquelles doctrines que serveixen per custodiar la rectitud moral del fill. El poeta juga amb el significat de la paraula *gardacor* i amb la desinència dels casos recte i oblic que assimila els mots *cor* i *cos*, tot permetent-li així construir la metàfora. Una vegada més, el poeta de Roergue s'erigeix com una autoritat moral, blasó que ell mateix s'ha bastit segons els patrons de conducta cristiana (vv. 97–100):

6. Per a la glossa de Guiraut Riquier i els punts en contacte amb Cornet, vegeu Capusso (1989) i Cura Curà (2007).

7. Ramon de Cornet adreça algunes de les seves obres a Joan I d'Armagnac, comte de Rodés. Per a l'activitat poètica de la cort de Rodés vegeu Guida (1983).

8. Per a la redacció de les *Leys d'Amors* i els paral·lelismes entre la universitat de Tolosa i el concurs consistorial, vegeu Fedi (1999ab i 2001) i Anglade (1919).

*Ma Roza, flors cumplida de totz bes,
me comandet lo gardadors talhat,
per qu'ieu, Ramons de Cornet, cum sosmes,
l'ay gen cozut e d'erminis foldrat.*

[La meva Rosa, flor complida de tot bé, m'encomanà l'hàbit tallat, per això jo, Ramon de Cornet, com a sotmès, l'he cosit gentilment i l'he folrat d'ermini.]

A més, en alguna ocasió, com al sirventès «Ins en la font de cobeytat se bayna» (Z 558, 21), adreçat a Gastó de Lévis i, de retruc, al comte de Foix, segurament Gastó II, el seu «saber» li permet exercir el rol de savi conseller del seu senyor, a la manera dels regiments de prínceps (vv. 36–42; 47–50):

*Degun cosseyll que d'ome nicis prenda
no pot valer que'l saber es mesquis
mas del liall sobtill deu sos devis
aprofeytar e venir a bon port
car li saptill de se prendo cofort
don senes pech l'acoseylatz gazayna
e'l mas fols l'aure, l'argent, estayna. [...]
A mon seynor de Guasco de Levis
daray, si'l platz, mon sirventes assis
de mon saber; e que de luy lo prenda
le coms de Fox, que trop vuyl que'l entenda.*

[Cap consell que provingui d'un home ximple no pot valer, perquè el seu saber és mesquí, sinó que hom ha d'aprofitar els ensenyaments del savi lleial i arribar a bon port, que els savis obtenen consol fàcilment i, per això, sens falta, l'aconsellat hi guanya i, en canvi, el més foll cobreix l'or i la plata d'estany. [...] Al meu senyor Gascó de Lévis li entregaré, si li plau, el meu sirventès compost del meu saber; i que d'ell el prengui el comte de Foix, perquè m'agradaria molt que l'escoltés.]

Cornet, com els seus antecessors, aprofita els ensenyaments rebuts al llarg de la seva formació clerical, com ara els dístics de Cató a l'educació elemental, per reelaborar-ne una versió en vulgar i adaptar-la a les necessitats del receptor, sigui un senyor noble de la cort, un lletraferit burgès, un fill, un alt càrrec eclesial o els seus companys de monestir?

9. Vegeu Schulze-Busacker (1977) per a les reescriptures dels dístics de Cató.

De fet, la majoria de trobadors que assumien aquestes funcions, per bé que les exercissin en el si de la cort, o bé eren membres del clergat o bé havien rebut una educació clerical. Tampoc és casual que molts dels trobadors satírics, com el Monjo de Montaudon, el canonge Daude de Pradas (documentat com a *magister* i relacionat amb els comtes de Rodés), o Peire Cardenal, fossin clergues. És des d'aquesta cultura oficial que es crea, en part, la contracultura, el capgirament dels rols, en la qual la figura satírica del clergue es vesteix de tots els pecats que antagonitzen les virtuts ideals del clergue: la falsedat s'oposa a l'honestat, la luxúria a la castedat i al celibat, la gola al dejuni monacal, els *peccata linguæ* al seny i a la saviesa, etc. És en aquestes escoles on circulen per exemple els goliards que, com hem esmentat abans, formaven part del clergat. Així doncs, el moralisme i la sàtira són dues cares de la mateixa moneda cultivades majoritàriament per 'poetes-clergues'. Grans moralistes com Marcarbú, Cardenal, Carbonel, o Cerverí són a la vegada grans poetes satírics. Així, el gairebé centenar d'obres que es conserven de Cardenal són quasi totes sirventesos morals o satírics.

La construcció del personatge satíric

A l'ambició de mestratge que caracteritza Ramon de Cornet hi hem de sumar la vena satírica. Una de les característiques dels goliards (sobretot l'Arxipoeta i Gualter de Châtillon) o de poetes satírics francesos com Rutebeuf és mofar-se d'ells mateixos, sovint amb intenció moralitzadora. I dins de la tradició trobadoresca, un dels precedents més paradigmàtics és el Monjo de Montaudon: a la seva galeria, que imita la de Peire d'Alvernha, es caricaturitza amb aquests termes (PC 305, 16; vv. 97–102; Routledge 1977: 153–7):

*Ab lo sezesme n'i a pro;
lo fals morgues de Montaudon
c'ab totz tensona e conten;
et a laissat Dieu per baco.
E quar anc fetz vers ni canso,
degra l'hom tost levar al ven.*

[Amb el setzè ja n'hi hauria prou, el fals monjo de Montaudon, que amb tots debat i discuteix, i ha deixat Déu per la cansalada, i com que abans feia versos i cançons, s'hauria de deixar que aviat se l'emportés el vent.]

Aquí el monjo fa burla del debat candent a l'època sobre la conveniència que els clergues cultivin poesia, especialment la cançó amorosa. En més d'una ocasió el Monjo se serveix de la sàtira per justificar la seva activitat poètica, com la tençó amb Déu «L'autrier fui en paradis» (305,12), on és el mateix Déu fictici que ell ha creat qui insisteix i empeny el monjo a sortir del claustre, cantar i lliurar-se a la vida mundana de la cort. Per completar el seu autoretrat també es titlla de fals i de golafre, dos dels tòpics constants a l'hora de descriure els vicis del clergue. Així es presenta també el monjo trobador Jofre de Foixà en una cobla, on es lliura al plaer de les menges més suculentas (PC 304,4; Li Gotti 1952: 64):

*Subra fusa ab cabirol,
porch ab unyo novel,
e galina ab juxell,
e capo rostit d'un an
vul que hom me pos denan,
e formatge torrador,
e vi rosat en Paschor,
e giroflat cant iverna.*

Salsa sobre un cabirol, un porc amb cebes tendres, i una gallina amb suquet de julivert, i un capó d'un any rostit vull que em posin davant, i crema

de formatge torrat, i vi rosat a la primavera, i especiat amb clau quan ve l'hivern.]

Aquests versos culinaris desfermaren una rèplica anònima, on s'acusa Jofre de Foixà de «monge enganador», servint-se una vegada més del perfil del clergue fals i mentider, d'eco goliardesc, que hem vist amb el Monjo de Montaudon (Li Gotti 1952: 64):

*Truga vella morta a dol,
et al ventre haga porcel,
e cols ab magre anyel [...]
Vul que hom li pos denan
aqueu monge enguanador,
e vi torbat part Martror,
e haja foc de lenterna.*

[Truja vella morta de dol amb un porcell al ventre, cols i un anyell magre [...]. Vull que se li posi davant a aquell monjo estafador, i vi tèrbol de Tots Sants i amb foc de llanterna.]

El monjo de Foixà, de la generació precedent a Cornet, és un del personatges que més ens poden ajudar a entendre la poètica de Cornet o del capellà de Bolquera, coetani d'aquest darrer, l'obra del qual es conserva en un manuscrit on també s'hi copien les *Regles de trobar*. Per una banda, tant Jofre com Ramon van començar essent monjos franciscans i, per motius desconeguts, van canviar d'orde. Per altra banda, ambdós van compondre poesia amorosa seguint els cànons de l'amor cortès, tractats retoricogramaticals adreçats a senyors nobles (el rei Jaume II i el seu fill l'infant Pere d'Empúries, respectivament) i peces satíriques de ressons goliardescos. Jofre de Foixà és un bon exemple de la conciliació entre la carrera eclesiàstica i els ideals profans de la vida cortesana, en aquest cas a les altes esferes, la cúria papal i la cort reial.

També Ramon de Cornet construeix el seu autoretrat satíric gràcies a la befa d'ell mateix. A la *Trufa* (z 558,8) es presenta com un clergue luxuriós, que és burlat per una de les mosses que persegueix entre missa i missa. D'aquesta manera esdevé el subjecte i l'objecte de la seva

Retrat del Monjo de Montaudon a una caplletra del cançoner K (París, Biblioteca Nacional, ms. fr. 12.473).

Jofre de Foixà

Jofre de Foixà és un trobador pertanyent a la família dels senyors de Foixà, vassalls del comte d'Empúries. De jove ingressà al convent franciscà de Barcelona; el 1267 el trobem documentat a Montsó i el 1275, per motius que desconeixem, deixà aquest orde per ingressar al de Sant Benet, segurament al monestir de Sant Feliu de Guíxols. Amb la invasió dels francesos de 1285, Pere el Gran el va nomenar procurador del monestir de Sant Pere de Galligants, a Girona, i li encomanà diverses ambaixades a la cúria romana. Obtingué el favor del rei Pere i el seu successor Jaume II (mentre era rei de Sicília), per encàrrec del qual escrigué les *Regles de trobar*. El 1293 era abat del monestir San Giovanni degli Eremiti, a Palerm. L'última notícia que se'n sap és del 1295, quan Jofre es trobava a la cort pontifícia d'Anagni. Aquell mateix any el papa Bonifaci VIII signà una butlla que li concedia certs beneficis, en la qual en lloa la vida honesta i la carrera literària. En conservem cinc obres: el tractat de gramàtica i poètica ja citat, tres cançons d'amor, i la cobla d'influència goliardesca que hem vist (Riquer 1964: I, 173–82).

Sant Pere de Galligants, a Girona, on Jofre de Foixà fou procurador per ordre de Pere el Gran.

pròpia sàtira, la víctima i el botxí. Tot i ser una cançó, el seu caràcter narratiu l'assimila al *fabliau* i recorda el contemporani *Libro de Buen Amor* de l'Arcipreste de Hita. Ja el títol, com també passa amb la *saumesca*, que veurem més endavant, ens informa de l'aspecte lúdic i burlesc de la peça, l'objectiu de la qual és «far riere», com ens aclareix el mateix poeta al setè vers; per tant, com apunten *Las Leyes d'Amors*, és «dictat de mesonja

mesonjiera», és a dir, ficció.¹⁰ Vegeu la peça sencera al requadre de la plana següent.

L'acció se situa a l'Albigès (actual departament del Tarn), regió veïna al Roergue, on potser Ramon exercia de capellà. Com es pot desprendre del segon vers, Sant Marcel no devia ser la localitat d'origen del protagonista, i el cançoner Registre Cornet ens transmet una cançó, que obtingué la violeta d'or al segon certamen poètic de Tolosa l'any 1325, de mossèn Ramon d'Alayrac, capellà d'Albigès, segons la rúbrica. Si això fos així, és possible que els dos poetes es coneguessin a la parròquia.

La paròdia no s'atura en la figura del clergue, sinó que abraça també l'entorn i les activitats clericals (vegeu-ne un altre exemple al requadre de la p. 89, en un manuscrit de Sant Joan de les Abadesses). L'acte sexual es defineix com a propi d'un «orde de San Macari» (ignorem si es tractava d'una locució popular, perquè no l'hem localitzada en cap altre text, o si l'ha inventada el poeta jugant una vegada més amb les síl·labes «ma-car» 'la meva carn' del nom del sant i amb el sentit etimològic, 'home que ha trobat la felicitat', és a dir, el plaer sexual). La missa celebrada per la festivitat de Sant Miquel (el dia en què es pagaven les rendes, és a dir, quan la noieta passa comptes amb el capellà) és el moment per a una mena de recreació de la història de Samsó. Un càstig, però, que evoca la tonsura. La coroneta o el cap rapat té, com quasi tot en la literatura medieval, dues lectures diferents, en aquest cas oposades: per una banda, és el senyal de servitud i devoció dels que ingressaven als ordes menors de la clerecia; per l'altra, representa un signe d'infàmia que identifica els folls. En aquest cas, com bé entenen tots els feligresos, la tonsura de l'astuta verge no representa la pia amor de Déu, com pertocaria a un home de la seva condició, sinó tot el contrari, la beneiteria, el càstig pels seus pecats luxuriosos. Així mateix, també es parodia l'amor cortès i refinat dels trobadors, la qual pre-

10. «Alcunas vetz fa hom dictat de mesonja mesonjiera, per trufa, solas, deport, coma reversaris» Noulet & Chanabeau (1888: 157, n. 11). De fet, sembla que la mateixa peça de Cornet hagi inspirat aquesta definició del tractat.

Frayre Ramon de Cornet. Truffa

A San Marsel d'Albeges, prop de Salas,
estie logatz ab un senhor de pestre,
don fi mon dan d'una trop bela garsa,
quem fetz esquern, qu'ieu volgra que fós arsa,
ez ieu pendutz, quen degra trop miels estre,
car nom gardiey d'aytals fazendas malas;
e dir vos ay tot l'esquern par far rire.

Hieu amie lies de bon cor, per ver dire,
ez ela mi, segon que fe semblansa,
si que tot jorn nos bayzem d'amor fina.
Mas pueus d'un jorn, quan li venc en ayzina,
pres del mieu cors trop sobriera venjansa,
no say per que, mas, segon mon albire,
car sol me vi bayzar un'otra toza.

Après d'un jorn, ab cara fort joyoza,
s'en venc a mi dins un loc cecretari,
en mon ostal, qu'ieu pres de lies tenia;
ieu, que la vi, diey a mon clergue via,
car cugie far l'orde de san Macari,
mas ela dihs: «un pauc soy vergonioza,
fe quem devetz, nom toquetz d'esta pauza.»

Hyeu fuy dolens, a for trop d'avol cauza,
que, lies bayzan e tocan sas popetas,
dormigui tan tro qu'en fon ora bassa;
e dir vos ay quem fetz la vils bagassa:
de flic en floc ab unas tezoiretas
tot lo mieu cap tondet, vejatz gran bauza!,
pueus anet se'n ab mos pels en sa borsa.

Ressidiey me, pueus cugie de gran corsa
far lo mestier, mas lies no vi ne prezi,
ni de mos pels no conoygui la fauta;
mas per gran dol me diey sus en la gauta,
e lauzin Dieu car lo cotel nom mezi,
que trop per luy fora mes en encorsa.
Er vos diray cum me pres de ma testa.

Pueus l'endema fon de san Miquel festa
e cugie dir a las gens granda messa,
mas quan me fuy revestitz ab ma capa
rizeron tug e dishero quel papa
degra donar perdos a preveyressa,
car m'ac tondut, pueus feyro lor enquesta
quals o poc far, que tan gen me saub tondre.

«Pro fa quin va e dos tans qui n'escapa»,
som cogitie, quan vi la traydoressa
e l'otra gen quem menero tempesta,
qu'ab pauc de dol no cugie viu rebondre!

A Sant Marcel d'Albigès, prop de Sales, on m'allotjava de capellà a casa un senyor, vaig patir una injúria d'una jovencella massa bella, que em va enganyar. Tant de bo fos cremada i jo, penjat! Perquè jo hauria d'haver estat molt més viu i guardar-me prou de tals malifetes. Us explicaré tot l'escarni per fer-vos riure.

Jo l'estimava de bon cor, de veritat us ho dic, i ella a mi, almenys així ho aparentava, de manera que sempre ens besàvem de fina amor. Però un bon dia, quan va tenir l'ocasió, es va venjar de mi d'una manera excessiva. No sé per quina raó, però, segons que em penso, només perquè em va veure besar una altra mossa.

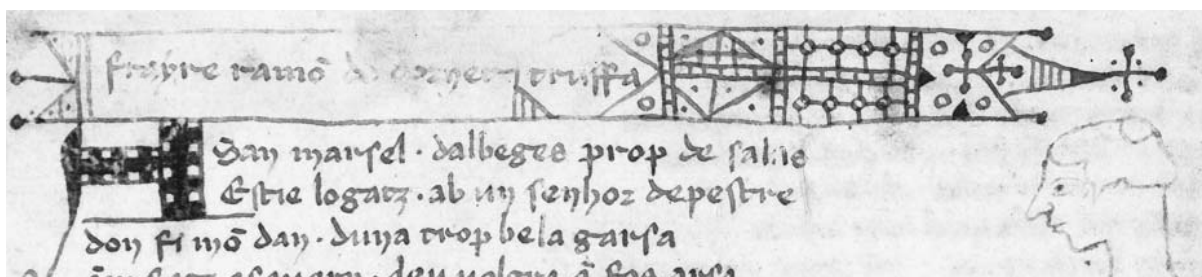
Al cap d'un dia, ella, amb la cara molt alegre, em va venir a veure en un racó secret de la casa on m'allotjava, que era a prop de la seva. De seguida que la vaig veure, vaig aviar el meu clergue, ja que esperava complir la regla de sant Macari. Però ella em va dir: «jo sóc una mica vergonyosa, per la fe que em deveu no em toqueu de seguida!».

Jo em vaig entristir, davant d'aquest desgraciat contratemps, de tal manera que, mentre la besava i li acariciava els pits, em vaig adormir fins al vespre. I ara us explicaré què em va fer llavors, la molt bagassa: flic i floc! amb unes tisorettes em va rapar tot el cap (fixeu-vos quina ensarronada!), i després se'n va anar amb els meus cabells dins la seva bossa.

Em vaig despertar, i després em vaig pensar que aniríem de seguida per feina, però no la vaig veure ni la vaig poder atrapar; encara no me n'havia adonat que em faltaven els cabells. Però e namb ran desesperació em vaig pegar a la galta, i en lloo Déu que no em vaig clavar un coltell, perquè hi hauria perdut massa per culpa d'ella. Ara us explicaré què va passar amb el meu cap.

L'endemà era la festa de Sant Miquel i tenia la intenció de celebrar una gran missa per a la gent, però quan em vaig revestir amb la sotana tots es van posar a riure i deien que el papa havia de perdonar la concubina del capellà per haver-me tonsurat, i després van començar a preguntar-se qui devia ser la que m'havia tonsurat tan bé.

«Fa bé qui hi va i millor qui se n'escapa», pensava en mi mateix quan vaig veure la traïdora i tota la gent que es burlaven de mi i em turmentaven. Per poc que no m'enterren viu del dolor!

Dibuix d'un cap tonsurat que es troba al marge de la *Trufa* copiada al cançoner *Registre Cornet* (Tolosa, Biblioteca Municipal, ms. 2.885).

tén practicar el protagonista (al v. 10 ens diu «nos bayzem d'amor fina») quan en realitat veiem clarament que es tracta d'un *fals aman*, un luxuriós que no guarda fidelitat a la seva enamorada.

Precisament, una de les crítiques sovintejades a la figura del *fals clergue* és que celebra la missa després de jaure amb una dona. Així ho expressa, per exemple, el trobador Guilhem Figueira a la peça «Nom laisserai per paor» (PC 217, 5) en parlar de «l'engan e la fellonia que mou falsa clerica» (vv. 28–36; Levy 1880: 45–6):

*Pois fan outra desonor
al segle et a Dieu major,
que s'uns d'els ab femna jatz,
l'endeman totz orrejat
tenra'l cors nostre senhor.
Et es mortals eretgia,
que nulhs preire no'is deuria
ab sa putan' orrejar aquel ser
que l'endeman deia'l cors Dieu tener*

[Després encara fan altres deshonors pitjors al món i a Déu, que si un d'ells jau amb una dona, l'endemà, tot sollat, sosté el cos de Nostre Senyor. I és mortal heretgia, ja que cap sacerdot s'hauria de sollar amb la seva bagassa el vespre abans, quan l'endemà ha de sostenir el cos de Déu.]

Així doncs, Cornet se serveix de la mala fama dels clergues, que ja ha esdevingut un lloc comú, per a forjar el seu personatge satíric. En aquest tipus de composicions no desvetlla el seu nom directament sinó que se serveix de la paràfrasi *capellà de Roergue* (juntament amb el tractament en primera persona), subratllant la seva condició clerical que li servirà per desenvolupar la figura literària del fals clergue, alhora poeta. A la cançó intitulada *Saumesca* (z 558, 18) Cornet exposa el

deler sexual en una paròdia de la *fin'amors* trobadoresca. L'ús del sufix *-esca* del títol *saumesca*, derivat de *sauma* 'somera', té un precedent il·lustre en la tradició trobadoresca catalana: dues composicions burlesques de Cerverí se'n serveixen per constituir una mena de gènere, la *peguesca* (derivat de *pec*, 'ximple', com el protagonista) i la *gelosesca* (derivat de *gilos*, en aquest cas el marit desagradable i fastigós de la seva enamorada). Podem sumar-hi la *sirventesca* de Bertran de Rovenac i de Peire Basc. Cornet se serveix de l'estructura mètrica i els llocs comuns de la cançó trobadoresca per caricaturitzar el gènere trobadoresc per excel·lència. A l'inici de la peça, parodia l'exordi primaveral que inspira els trobadors enamorats en aquests termes (vv. 1–5):¹¹

*En aysel tems c'òm no sen fretg ni cauma
pesi damors can aug lo bram de l'aze
que vay siguen lo gran trot qualque sauma
morden son col, e prech Déu que m'abraz
si tan me platz*

[En aquell temps que no se sent fred ni calma, penso en l'amor quan sento el bram de l'ase que va seguint a gran trot qualsevol somera, mossegant-li el coll, i prego Déu que m'inflami (d'amor), de tant com m'agrada.]

Al llarg del poema l'autor es compara amb diversos animals –no gaire escaients per a la lírica, com la serp, la mosca o el talp–, per mitjà dels

11. Jeanroy la compara a les *sottes chansons* que tenien lloc als *puy*s o concursos poètics de Valenciennes a la mateixa època, però afegeix que és poc versemblant que Cornet les hagués pogut conèixer (1941: 50–1). Tanmateix, darrerament s'ha plantejat la possibilitat que el certamen poètic del Consistori de Tolosa estigués influenciat pels *puy*s poètics en llengua d'oïl celebrats al nord de França (Cabrè, Martí & Navàs 2009).

quals expressa el desig carnal que sent pel cos de la dama, evidentment casada, fins arribar als extrems obscens de la darrera cobla i la tornada, on fins i tot renega de la Rosa (vv. 31–8):

*Tal gorc qu'ieu say volgra que fos d'estopa
ples e de foc, sol per depieg d'un clergue,
qu'es plus cochatz que l'uns enfans de popa
d'intrar lahins; mas car es de Roergue,
nolh vol midons azaut servir de copa,
tan fort se tem d'aver conilh en croza.*

*A midons prech quel mieu cors plus no vergue
de sos vergans, nim mostre plus la cropa,
quens acordem, qu'ieu noy vuyt ja ma Rosa.*

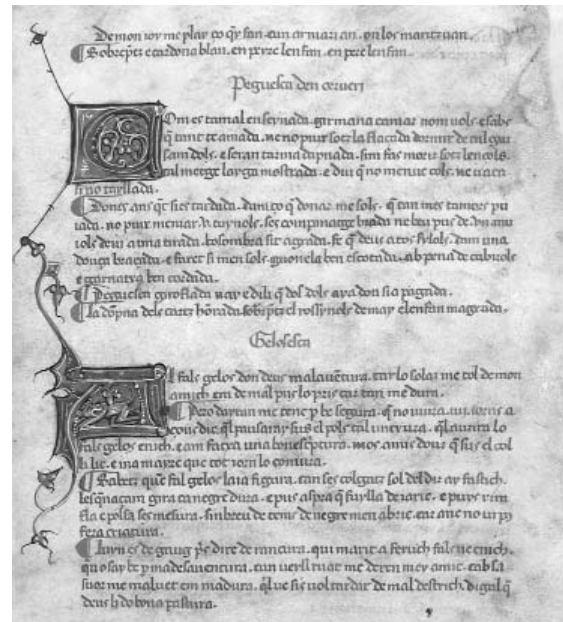
[El forat que jo sé, voldria que fos ple d'estopa i de foc, només per despit d'un clergue, que té més desig d'entrar allí dins que el nadó de pit, però com que és de Roergue, la meva dama no li vol servir amablement de la copa, tant es tem de tenir la vara al conill.¹²

A la meva dama prego que el meu cos no colpegi més la verga, ni em mostri més el darrera, perquè ens acoblarem, que jo ja no vull la meva Rosa.]

És en aquesta darrera cobla on el poeta descobreix, en posició de rima, la seva identitat. Però potser no és l'únic moment en què es dona a conèixer: el v. 16, «Can mi so ve que d'als amor no'm corna», sembla encobrir el seu cognom, seguint els passos dels poetes satírics anteriors.

Després de llegir aquest autoretrat satíric, podem veure que és precisament a aquesta figura literària d'influència goliardesca que fan referència els atacs dels autors que debaten amb Cornet. Per exemple, el poeta gascó Peire de Ladils, a la tençó «Frayre Ramons de Cornet, per

12. El v. 35 no és gens clar, potser volgutament, com acostuma a passar en els passatges amb un doble sentit obscè. Interpreto l'expressió *servir de copa* tal com apareix al DCVB: 'fer de coper', és a dir, servir. Cal tenir en compte, però, que sempre segons el DCVB, *copa* també vol dir 'braser', és a dir un recipient on es col·loca material inflamable, i 'part d'una balda de porta, probablement la que estava ficada a la porta i rebia el cop del batedor'. Tots dos sentits es presten, doncs, a la doble interpretació.

La *peguesca* i la *gelosesca* de Cerverí de Girona copiades al cançoner S^e (Biblioteca de Catalunya, ms. 146).

amor» (z 558, 19), expressa el seu disgust pel canvi d'orde de Cornet (i la consegüent pèrdua de cortesia) i aprofita per retreure-li el seu gust pel menjar i el beure, i les seves escapades del monestir (vv. 65–72):

*Mossen Ramon, yeus vi frayre menor,
cortes e bo, certas, per quem desplatz
quar monge blanc rustix vos etz tornatz,
escas e prim, vila, dreyt laurador.
E si l'abatx vostres fos coratjos
queus des pro carn tot jorn e del vi blos,
ja d'aquel loc pueus nous vira partir,
ayssi cum faytz, Dieus vonh layshe gauzir!*

[Mossèn Ramon, jo us vaig veure frare menor, cortès i bo, certament, i per això em desplaia que us hagueu tornat un rústic monjo blanc, avar i prim, vilà, ben bé un llaurador. I si el vostre abat fos coratjós i us donés carn cada dia i vi sense batrejar, d'aquell lloc ja no us veuria marxar, així com feu, que Déu us en deixi gaudir!]

La inclinació pel vi i les sortides del convent, motiu que també retrobem en la poesia del Monjo de Montaudon, són retrets molt usuals contra els monjos. A la tençó que mantenen els trobadors Guilhem Rainol d'At i Guilhem Magret,

«Magret, pujat m'es el cap» (231,3; 223,5), el primer acusa el joglar Magret de borratxo i, quan aquest li recrimina el fet d'haver penjat els hàbits, ho relaciona directament amb els mateixos mals costums: «Guillem, de la claustra us vim / issir enseint ab un vim»; (vv. 25–6; Bonaugurio 2003) [Guillem, del claustre us vam veure eixir inflammat pel vi].

Un altre contertulà de Cornet, el cavaller Guilhem Alaman, a la tençó «Aram digatz, en Guilhem Alaman» (z 558,5) també li retreu la inclinació a la taverna, al vi i al menjar, així com a les dones (vv. 28–9; 59–62; 46–54):

*Hieu vendil peys, que nol m'anetz gastan,
glotz capelas, caytius e mal apres*

[Jo venia peix, però no me'l menjava, capellà golafrè, roí i mal educat]

*Ramon Cornet, per capela salvatge
vos teno selh que sabo vostr'uzatge,
que tavernas anatz tot jorn cercan,
e la mossas no us van ges oblidan.*

[Per capellà salvatge us tenen aquells que saben els vostres costums, que aneu tot el dia cercant tavernes, i les mosses no us obliden gens.]

*Si no us anes la lenga blessejan
e non axetz el braguier tan d'arnes,
vos foratz ja, Cornet, segon quem pes,
maestres fagz de totz los trobadors;
mas de budels es tan grans la sabors
quey atrobat, ab l'autr'arrigolatge,
que mantas vetz hi avetz pauzat tal gatge
quez en apres n'anavatz tremolan,
en vestiatz so qu'es detras, denan.*

[Si no us anés la llengua xafallosa i no tinguéssiu al braguer tanta guarnició, vos ja hauríeu estat, Cornet, segons el meu parer, fet mestre de tots els trobadors; però el gust que teniu pels budells és tan gran, juntament amb l'altre afartada, que moltes vegades hi heu posat tal gatge que després marxàveu tremolant, portant el vestit davant darrere.]

Aquests darrers versos recorden l'autoretrat del canonge Peire d'Alvernha en la seva famosa galeria «Cantarai d'aquestz trobadors» (323,11), en

El cançoner de Sant Joan de les Abadesses

Un exemple particularment obscè d'arrel goliardesca és la dansa anònima del segle XIII que copia el cançoner de Sant Joan de les Abadesses, on l'abat i una bella dialoguen sense pèls a la llengua sobre els costums lascius que professen els monjos. Es parodien algunes frases i capítols de la regla de sant Benet, com l'ofici dels *laudes*, que té lloc precisament a la matinada. Aquesta peça no només és una sàtira de la castedat i la vida monàstica, sinó que també parodia, com hem vist a la *saumesca* de Cornet, l'amor cortès i cavalleresc. Vegem-ne els sis primers versos (Riquer & Gómez Muntané 2003: 51):

*Ara lausetz, lauset, lauset
li comandamen l'abbet.*

*Bela, si vos eravatz moina de nostra maiso,
a profit de totz los moines vos pendriatz liuraso;
mas vos non estaretz, bela, si totz jorns enversa no:
zo dix l'abbet.*

[Ara lloeu, lloeu, lloeu les ordres de l'abat. «Bella, si fóssiu monja del nostre convent en profit de tots els monjos rebríeu el vostre sou; però, bella, de tot això no en rebreu res si no us poseu cada dia de boca-terrosa»: això diu l'abat.]

La dansa s'afegeix a les versions literàries, com la llegenda del comte Arnau, sorgides en record dels fets de 1017, quan el papa Benet VIII va expulsar les monges de l'abadia de Sant Joan de les Abadesses a causa de la luxúria de l'abadessa Ingilberga.

Foli del cançoner de Sant Joan de les Abadesses on es copia la dansa «Ara lausetz» amb la notació musical (Biblioteca de Catalunya, ms. 3.871).

el qual Peire, com Cornet, seria mestre de tots els trobadors si no fos que no se l'entén, a causa de l'embriaguesa (vv. 79–84; Riquer 1975: 332–41):

*Peire d'Alvernge a tal votz
que chanta con granoill'en potz,
e lauzas mout a tota gen;
pero maistres es de totz,
ab c'un pauc esclarzis sos motz,
c'a penas nuils hom los enten.*

[Peire d'Alvernha té tal veu que canta com una granota en un pou, i es lloa molt davant de la gent; però seria mestre de tots, només que aclarís una mica les seves paraules, perquè amb prou feines les entén ningú.]

El trobador moralista Bernat Martí va compondre un sirventès, «D'entier vers far ieu non pes» (63, 6), per atacar la manca de modèstia de Peire d'Alvernha, tractant-lo de mentider i acusant-lo de fer-se canonge encara que actua de fals joglar i s'alaba a ell mateix. Un dels vicis més censurats per l'Església entre els que s'atribuïen als joglars (com també al fals clergue) són els *peccata linguæ*, entre els quals podem incloure el perjuri i la vanagloria (vv. 31–6; 55–60; Beggiano 1984: 107–10):

*E quan canorgues si mes
Pey d'Alvernh'en canongia,
a Dieu per que's prometia
entiers que pueys si fraysses?
Quar si feys fols joglares,
per que l'entier pretz cambia.*

[I quan Peire d'Alvernha ingressà com a canonge en una canongia, per què es prometé enterament a Déu si després ho havia de trencar? Ja que es féu foll joglar, la qual cosa canvia el seu mèrit íntegre.]

*E selh no par ges cortes
qui's lauzas ni's glorifia,
quar eys Dieus nos anuncia:
«Qui trop s'yssaussa, menr'es
bayssan, e selh levatz es
qui segon so s'umilia.»*

[No sembla gens cortès aquell que es lloa i es glorifica, ja que el mateix Déu ens anuncia: «Qui

Caplletra de Peire d'Alvernha al cançoners K (París, Biblioteca Nacional, ms. fr. 12.473).

Caplletra de Peire d'Alvernha al cançoners A (Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica, ms. 5.232).

s'exalta massa, menor és en caure, i és exaltat qui, segons això, s'humilia.»]

Altres pecats de llengua són la mentida i la injúria, de les quals és blasmat el capellà de Bolquera, a més de les acostumades acusacions de fals, bevedor i faldiller. Es tracta d'una cobla anònima que Francesc Eiximenis insereix al capítol 950 del *Terç del Crestià*:

*Nuyl temps no nasch corona
en tota Carcassona
que no fos baratera
e gran monçonegera,
sens tota cortesia
e vil en parleria:
aytal fo ça enrere
lo xantre de Bolquere,
qui de donas desayres
dix molts, car de lurs aires
jamay no poch tastar;
ne romas per caçar.
Mas segui'l sens mesura
Tostemps mala ventura.
Ne es digne de creure,
car crey que ell en beure
mils per tostemps se entis:
tench l'us de son pais.
E sta mal a clergua,
si donchs no es de Berga,
mentir ne falsament
parlar de nobla gent.*

[Mai no nasqué clergue en tota Carcassona que no fos barater i gran mentider, sense gens de cortesia i vil en el parlar: així va ser ara fa poc el xantre de Bolquera, que va dir moltes injúries sobre les dones, car mai no va poder tastar llurs aires; i no va ser perquè no n'anés a la caça. Però el va seguir sempre sense mesura la mala sort. I no és digne de creure, perquè crec que ell sempre es preocupà més de beure: seguí el costum del seu país. I no s'escau a clergue, si no és de Berga, mentir o parlar falsament de gent noble (Badia 1983: 299–300).]

La recepció del mestre i el fals clergue: les dues cares de la moneda

Francesc Eiximenis (cap. 957) ens reporta una altra peça sobre el capellà de Bolquera, en aquest cas es tracta d'una cobla en defensa del poeta, com a rèplica als atacs rebuts, on és descrit com un mestre, l'altra vessant de la figura del clergue, com hem vist a l'obra de Ramon de Cornet:

*Lo noble archipestre
de Bolqueres e mestre
nengun no deu blasmar,
car Deus lo feu parlar*

*paraules ab dretura
sens falta e lejura,
com persona entesa
e hom de gran noblesa.*

[Ningú no ha de blasmar el noble arxiprest i mestre de Bolquera, perquè Déu el va fer parlar amb paraules rectes sense falta ni lletjor, com a persona entesa i home de gran noblesa. (Badia 1983: 301–2).]

Trobem un altre paral·lel d'aquest doble testimoni en favor i en contra del capellà de Bolquera en relació amb Jofre de Foixà. Com hem vist més amunt, en una de les seves peces el monjo ens diu que ha estat reprès per escriure cançons d'amor, «Per tal semblan suy yeu de falhizos repres», i ja hem comentat també la rèplica al seu «Sobrefusa ab cabirol», que hem d'entendre en clau d'humor, seguint el mateix joc poètic del monjo de Foixà. D'altra banda, però, el papa Bonifaci VIII el lloa amb uns termes semblants a la defensa del capellà de Bolquera: «quia de te nobis tan de litterarum scientia quam honestate vite ac bonis moribus laudabile testimonium perhibetur», insistint amb el seu saber i la rectitud moral.

De Ramon de Cornet no en conservem cap comentari extern que el defensi en aquest sentit, tanmateix el paper d'autoritat moral que assumeix Cornet ve corroborat per la recepció posterior que ens ha llegat la seva transmissió. En aquest sentit són significatives les confusions de la tradició entre la seva obra i la de Peire Cardenal: el ms. 894 de la Biblioteca Municipal de Tolosa atribueix la *versa* de Cornet a Cardenal, i al cançoner S^e (Biblioteca de Catalunya, 146), és una peça d'aquest darrer que s'atribueix a Ramon. Un segle més tard, el cançoner V^eA^e (Biblioteca de Catalunya, ms. 8) copia en un plec addicional el *Gardadors* de Cornet juntament amb una peça moral de Jaume Rovira i un sirventès que la rúbica atribueix, falsament, a Peire Cardenal.

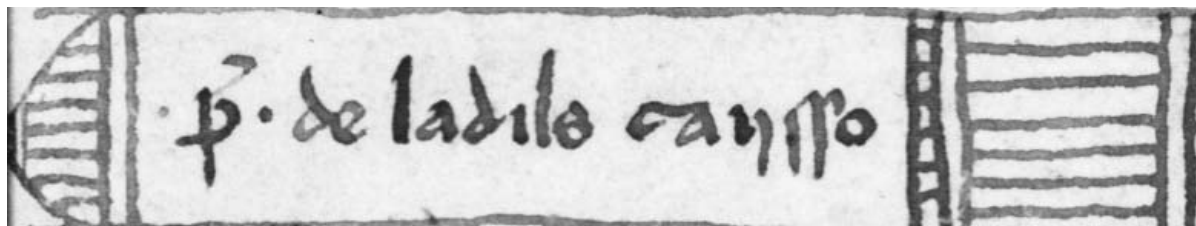
Efectivament, moltes de les peces conservades de Cornet són de caràcter moral. En aquestes el trobador no només critica i alerta dels vicis que s'apoderen del món i, sobretot, corrompen el clergat, sinó que exerceix la funció d'educador, de mestre de la moral que ha d'adoctrinar i amonestar els

seus lectors o oïdors i aconsellar els senyors. El caràcter moral o devot de les seves poesies no l'hem d'atribuir a una suposada coerció ortodoxa per part de la Inquisició o del consistori de Tolosa (probablement encara inexistent), com s'ha insinuat en alguna ocasió, sinó que respon a la moda i a la demanda d'aquest tipus de literatura didàctica expressada en vulgar que, a partir del segle XIII, amb el nou públic laic, aflora i prolifera, i que encara a la primera meitat del segle XIV continua ben vigent. Només cal donar un cop d'ull a les biblioteques dels cortesans i ciutadans de l'època, on aquest tipus d'obres –com les religioses, les gramàtiques, els còmputos cronològics, la literatura gnòmica, els *ensenhamens*, els regiments de prínceps o altres composicions de moral aplicada– són les més abundants.

És en aquest context, i com a successor directe d'aquests trobadors, que prenen sentit algunes obres de Ramon de Cornet, com ara el *Libret dels bos ensenhamens*, la glossa del vers de Panassac, epístoles com la citada «Al noble cavalier» (a imitació de la lletra que At de Mons adreça al rei de Castella Alfons X), sirventesos com «Qui dels escax vol belamens jugar» o els amonestaments a l'hora d'escollir un bon conseller (com practica en més d'una ocasió Cerverí, vegeu Cabré 2010), els versos amb clars ressons de Peire Cardenal, o, per exemple, les peces de còmput litúrgic.

Així doncs, l'aparent contradicció entre la figura del savi mestre i la del beneit viciós que Ramon de Cornet construeix per a si mateix, no representa més que dues cares d'una mateixa moneda, part d'un joc i d'una caracterització propiciats per la formació intel·lectual de *clericus*

que ha rebut, com també demostra el capellà de Bolquera. Ramon de Cornet és titllat de golafre, d'embriac, de luxuriós, de mal educat i de vanitos. En resum, encarna tots els vicis. No hi ha dubte que quan Guilhem Alaman i Peire de Ladils l'acusen reprenen els motius del personatge literari del clergue d'arrel goliardesca (en la construcció del qual també hi participa el mateix Cornet). Tanmateix, aquestes acusacions literàries, tot i que responen en gran part als tòpics del fals clergue, han tingut conseqüències en la crítica posterior. En algunes ocasions s'han interpretat literalment i han donat peu a diverses especulacions, de tal manera que la concepció d'un Cornet cràpula i de moral dubtosa és compartida per bona part de la crítica: Josep Anglade parla de «la vie fut fort agitée et peu édifiante» (1888:113), Alfred Jeanroy diu que «il était prêtre et il appartenait, durant un certain temps, au clergé régulier, ce qui ne l'empêcha pas de mener une vie fort mondaine» (1941:31), Peire Bec insisteix en «une vie très agitée de 1324 à 1330» (1984:113); Giuseppe Tavani el descriu com un «personatge estafolari» (1989:304), i finalment, Robert Lafont el considera «l'enfant terrible» del Consistori tolosà (1970:I,230). És cert que el desconeixement que tenim de la seva vida ens impedeix saber què hi ha del cert en els atacs dels seus companys de debat, fins a quin punt es basen en anècdotes reals o simplement se serveixen dels llocs comuns recurrents a la literatura de l'època. En tot cas, no les podem entendre ni interpretar correctament si les deslliguem del context literari i les polèmiques que sorgeixen entorn de la figura del clergue.

Bibliografia citada

- ANGLADE, Joseph, 1919: *Origines du Gai Savoir*, Paris: Champion, dins *Recueil de l'Académie des Jeux Floraux*, IV, 15–51.
- BADIA, Lola, 1983: *Poesia catalana del s. XIV. Edició i estudi del «Cançonet de Ripoll»*, Barcelona: Quaderns Crema.
- BEC, Peire, 1984: *Burlesque et obscenité chez les troubadours. Pour une approche du contre-texte médiéval*, Paris: Stock.
- BEGGIATO, Fabrizio (ed.), 1984: *Il Trovatore Bernart Marti*, Modena: Mucchi.
- BONAUGURIO, Rossella (ed.), 2003: Guilhem Rainol d'At, *Repertorio informatizzato dell'antica letteratura occitana*, <www.rialto.unina.it>.
- CABRÉ, Miriam, 2010: *Cerverí de Girona: un trobador al servei del príncep*, Barcelona–Palma: Univ. de Barcelona–Univ. de les Illes Balears.
- CABRÉ, Miriam & Sadurní MARTÍ & Marina NAVàs, 2009: «Geografia i història de la poesia occitanocatalana del segle XIV», *Trasllatar e transferir. La transmissió dels textos i el saber (1200-1500)*, ed. L. Badia, L. Cabré i A. Alberni, Santa Coloma de Queralt: Obrador Edendum, 349–76.
- CAPUSSO, Maria Grazia, 1989: *L'exposition di Guiraut Riquier sulla canzone di Guiraut de Calanson «ceils cui am de cor e de saber»*, Pisa: Pacini.
- CURA CURÀ, Giulio, 2007: «Un commento provenzale trecentesco in versi: la Glòza di Raimon de Cornet», *La parola del testo*, 11.1, 45–82.
- DAMIANO, Ornella, 2005: *Vida d'Uc de Sant Circ*, ms. B, *Repertorio informatizzato dell'antica letteratura trobadorica e occitana*, <www.rialto.unina.it>.
- FEDI, Beatrice, 1999a: «Le Leys d'Amors ed il Registre de Galhac: frammenti di una tradizione estravagante?», *Medioevo e Rinascimento*, 12, n.s.9, 183–204.
- FEDI, Beatrice, 1999b: «Per un'edizione critica della prima redazione in prosa delle Leys d'Amors», *Studi medievali*, 40.1, 43–118.
- FEDI, Beatrice, 2001: «Il canone assente: L'esempio metrico nelle Leys d'Amors fra citazione e innovazione», *Atti del convegno Interpretazioni dei trovatori. Quaderni di Filologia Romanza*, 14, Bologna: Patron, 159–86.
- GUIDA, Saverio, 1983: «Jocs» poetici alla corte di Enrico II di Rodez, Modena: Mucchi.
- JEANROY, Alfred, 1941: *Histoire littéraire de la France*, XXXVII, 1–129.
- LAFONT, Robert, 1970: *Nouvelle histoire de la littérature occitane*, Paris: Presses universitaires de France–Publications de l'institut d'études occitanes, I, 221–64.
- LAVAUD, René (ed.), 1957: *Poésies complètes du troubadour Peire Cardenal (1180–1278)*, Toulouse: Privat.
- LEVY, Émil (ed.), 1880: *Guilhem Figueira, ein provenzalischer Troubadour*, Berlin: Liebrecht.
- LI GOTTI, E. (ed.), 1952: *Jofre de Foixà, Vers e Regles de Trobar*, Modena: STEM.
- MARANGON, Marzia (ed.), 2007: *Vida de Gui d'Ussel*, *Repertorio informatizzato dell'antica letteratura trobadorica e occitana*, <www.rialto.unina.it>.
- NOULET, Jean-Baptiste & Camille CHABANEAU, 1888: *Deux manuscrits provençaux du XIVe siècle contenant des poésies de Raimon de Cornet, de Peire Ladils et d'autres poètes de l'École Toulousaine*, Montpellier–Paris: citem pel reprint de Ginebra–Marsella: Slatkine–Laffitte, 1973.
- OLIVELLA, Pilar, 2002: *La poesia en llengua occitana durant la primera meitat del segle XIV: l'exemple de Ramon de Cornet*, tesi doctoral inèdita dirigida per Lola Badia, Barcelona: Univ. de Barcelona.
- OLIVELLA, Pilar, 1998a: «Ramon de Cornet, una mostra de poesia tolosana a Catalunya», *Actes du Ve Congrès International de l'AEIO*, I, 167–77.
- OLIVELLA, Pilar, 1998b: «A propos de l'œuvre de Ramon de Cornet copiée en Catalogne», *Jeunes chercheurs en domaine occitan*, *Bulletin de l'AEIO*, 14, 51–63.
- PC = PILLET, Alfred & Henry CARSTENS, 1968: *Bibliographie der troubadours*, Nova York: Burt Franklin.
- RIQUER, Martí de, 2001: *Los trovadores. Historia literaria y textos (1975)*, Barcelona: Ariel, 3 vols.
- RIQUER, Isabel de & Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, 2003: *Las canciones de Sant Joan de les Abadesses. Estudio y edición filológica y musical*, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres.
- ROUTLEDGE, Michael J. (ed.), 1977: *Les Poésies du Moine de Montaudon*, Montpellier: CEO de l'Université Paul-Valéry.
- ROUTLEDGE, Michael J. (ed.), 2000: *Les Poésies de Bertran Carboneil*, Birmingham: AIEO.
- SCHULZE-BUSACKER, Elisabeth, 1977: «Une réécriture chrétienne des Disticha Catonis: Lo Libre de bos ensenhamens de Ramon de Cornet», *Literatur: Geschichte und Verstehen*, 60, 61–80.
- Z = ZUFFEREY, François, 1981: *Bibliographie des poètes provençaux des XIVe et XVe siècles*, Ginebra: Droz.

